

SØF-rapport nr. 06/10

Regionale effekter av finanskrisen

Ole Henning Nyhus

Per Tovmo

SØF-prosjekt nr. 7500:
”Den økonomiske utviklingen i Trondheimsregionen”

Prosjektet er finansiert av Fokus Bank

SENTER FOR ØKONOMISK FORSKNING AS

TRONDHEIM, JUNI 2010

© Dette eksemplar er fremstilt etter avtale med KOPINOR, Stenergate 1, 0050 Oslo. Ytterligere eksemplarfremstilling uten avtale og i strid med åndsverkloven er straffbart og kan medføre erstatningsansvar.

ISBN 978-82-8150-077-8
ISBN 978-82-8150-078-5
ISSN 1504-5226

Trykt versjon
Elektronisk versjon

Forord

Denne rapporten om den økonomiske utviklingen i storbyregionene er utført på oppdrag av Fokus Bank. Rapporten inneholder en beskrivelse av utviklingen i verdiskapning og sysselsetting i regionene fra 2000 med særlig vekt på utviklingen fra 2009 til i dag.

Trondheim, juni 2010

Per Tovmo (prosjektleder) og Ole Henning Nyhus

Innholdsfortegnelse

1. INNLEDNING OG SAMMENDRAG.....	1
1.1 Innledning.....	1
1.2 Sammendrag.....	1
2. DEN ØKONOMISKE UTVIKLINGEN I STORBYREGIONENE.....	6
2.1 Utviklingen i verdiskapning	6
2.2 Utviklingen i sysselsetting.....	10
3. EFFEKTEN AV FINANSKRISEN.....	17
3.1 Utviklingen i aktivitet.....	17
3.2 Andre konsekvenser for næringslivet.....	25
4. FREMTIDSUTSIKTER	30
REFERANSER	34
APPENDIKS.....	35

1. INNLEDNING OG SAMMENDRAG

1.1 Innledning

Den økonomiske utviklingen de to siste årene har vært preget av problemer i verdens finansmarkeder som også har gitt seg kraftige utslag i realøkonomien. Om det som har blitt betegnet som finanskrisen nå er over er det uenighet om, men problemene i mange europeiske land betyr fortsatt uro i markedene. Krisen var et globalt sjokk og verdensøkonomien gikk inn i en kraftig nedgangskonjunktur. Også Norge ble rammet og opplevde for andre gang siden andre verdenskrig at produksjonen falt i 2009. Nedgangen ble møtt med kraftige tiltak både gjennom pengepolitikken og finanspolitikken og bidro til at Norge ble mindre rammet enn de fleste andre land. Et annet spørsmål er om ulike deler av Norge ble rammet mer av krisen enn andre. I denne rapporten ser vi på den økonomiske utviklingen i regionene rundt de fire største byene i Norge de siste årene for å se om utviklingen i produksjon og sysselsetting varierer mellom regionene. I tillegg ser vi på hvordan krisen har påvirket etableringen av nye virksomheter, samt forekomsten av konkurser. Til slutt gis en vurdering av den økonomiske utviklingen i regionene i tiden som kommer.

1.2 Sammendrag

I kapittel 2 studeres utviklingen i verdiskapning og sysselsetting i perioden 2000-2008. Tall for regional verdiskapning finnes kun på fylkesnivå og verdiskapningen måles som de ulike fylkenes andel av Brutto Nasjonalprodukt (BNP). Andelen av BNP for fylkene hvor storbyene er lokalisert har vært rimelig stabil over perioden 1997-2007. I den grad det er endringer synes det å være en tendens til at en større andel av verdiskapningen skjer på Sørvestlandet. Videre viser tallene at verdiskapningen per innbygger og per sysselsatt er over landsgjennomsnittet i Oslo/Akershus, Rogaland og Hordaland, mens den i Sør-Trøndelag er under landsgjennomsnittet. Dette skyldes i hovedsak ulikheter i næringssammensetningen, men det er også noe variasjon i verdiskapningen per sysselsatt mellom fylkene i enkelte næringer. Sør-Trøndelag har en større andel av sysselsatte i næringer med relativt lav verdiskapning enn de andre fylkene. Høy verdiskapning per sysselsatt i Oslo/Akershus skyldes i stor grad høyere verdiskapning per sysselsatt enn de andre fylkene i varehandel og finansiell og forretningsmessig tjenesteyting.

En analyse av utviklingen i sysselsettingen i regionene gir en mer detaljert beskrivelse av den økonomiske utviklingen siden dette kan studeres for ulike næringer. I forhold til analysene av verdiskapning brukes et snevrere regionsbegrep. En definisjon av storbyregionene finnes i appendikset. Tallene viser at Stavangerregionen hadde den klart sterkeste sysselsettingsveksten i perioden 2000-2008. Veksten i oljerelatert virksomhet og ringvirkningene av denne veksten ga sterkere vekst enn i de andre storbyregionene både i perioden med relativt lav vekst frem til 2003 og i høykonjunktoren fra 2004. Lavest vekst hadde Osloregionen, noe som i hovedsak skyldes svakere utvikling enn i de andre regionene i perioden frem til 2003 hvor sysselsettingen avtok. I 2008 avtok veksten i alle regionene. Veksten var fortsatt sterkest i Stavangerregionen, mens Trondheimsregionen hadde lavest vekst av storbyregionene. Når sysselsettingsveksten studeres for de enkelte næringene fremgår det at en stor del av samlet vekst er drevet av vekst i bygg- og anleggsnæringen. Veksten var sterkest i Stavangerregionen hele perioden sett under ett, mens Trondheimsregionen hadde den sterkeste veksten frem til 2006. De to siste årene var sysselsettingsveksten imidlertid svakere enn i de andre regionene. I industrien varierer utviklingen mye. I Oslo- og Trondheimsregionen sysselsatte industrien færre i 2008 enn i 2000, mens det motsatte var tilfelle i Bergens- og Stavangerregionen. Dette skyldes ulik utvikling frem til 2004 hvor vekst i oljerelatert industri ga bedre utvikling på Vestlandet enn i de andre regionene. Fra 2005 økte sysselsettingen i alle regionene, med unntak av Trondheimsregionen som opplevde at industrisysselsettingen falt i 2008. Den største sektoren målt ved antall sysselsatte er offentlig sektor og vekst i sektoren har også drevet mye av veksten i samlet sysselsetting. Veksten har vært sterkest innen helse- og sosialtjenester og klart sterkere i Trondheims- og Stavangerregionen enn i de to andre regionene. Også innen undervisning har det vært en markert vekst hvor Trondheimsregionen igjen har den klart sterkeste veksten. Innen helsetjenester og undervisning avtok veksten i 2008 i alle regionene. Veksten var imidlertid høyere enn veksten i privat sektor med unntak av Trondheimsregionen hvor offentlig sektor bidro til å dra ned samlet sysselsettingsvekst.

I kapittel 3 studeres utviklingen i økonomien i regionene fra 2008 og frem til våren 2010. I første del av kapitlet studeres utviklingen i produksjon, investeringer og sysselsetting. Den andre delen fokuserer på hvordan nyskaping og avgang fra næringslivet i form av konkurser ble påvirket av finanskrisen. Mye av diskusjonen av utvikling i produksjon baseres på informasjon fra Norges Banks regionale nettverk. Dette innebærer en annen definisjon av regionene enn tidligere. Det skilles mellom Midt-Norge som består av Trøndelagsfylkene, region Øst som inkluderer Oslo, Akershus, Østfold og Buskerud og til slutt region Sørvest

som omfavner Rogaland og Hordaland. Det ble rapportert om vekst i alle de tre regionene den første delen av 2008. Veksten var sterkest på Sørvestlandet, mens Midt-Norge skiller seg ut ved å ha lavere vekst enn de andre regionene den første delen av 2008. Høsten 2008 falt produksjonen i alle regionene, men fallet synes å være mest markert i Østlandsområdet. Aktivitetsfallet fortsatte den første delen av 2009 og omslaget kom ikke før etter sommeren. I Midt-Norge synes omslaget å ha kommet noe senere enn i de andre regionene.

En stor del av aktivitetsfallet var drevet av redusert aktivitet i bygg- og anleggsnæringen. Dette fallet var ikke utelukkende en konsekvens av finanskrisen, men heller resultatet av en trend med avtakende aktivitet som startet tidligere og som ble forsterket av finanskrisen. Rapporter om mindre fall og tidligere omslag på Sørvestlandet gjør at regionen fremstår som den som ble minst rammet av krisen. I Østlandsområdet og Midt-Norge synes utviklingen å ha vært rimelig lik, men av ulike årsaker. Redusert boligbygging bidro mer til fallet på Østlandet, mens lavere etterspørsel fra offentlig sektor i Midt-Norge ga samme utvikling samlet sett. Den store forskjellen synes å være etterspørsel fra kommunal sektor. I Sør-Trøndelag falt investeringene i 2009 i forhold til høykonjunkturåret 2007, mens det var en kraftig vekst i Oslo/Akershus, Rogaland og Hordaland. Industrien er en annen næring som ble rammet av finanskrisen og igjen synes det som Sørvestlandet opplevde en bedre utvikling enn de andre regionene. Årsaken synes å være mer oljerelatert industri som i liten grad ble rammet, samt at aktiviteten i næringsmiddelindustrien som er viktig i regionen ble lite påvirket av krisen. Utviklingen i Østlandsområdet og Midt-Norge synes å være rimelig lik, med fallende produksjon den første delen av 2009 før aktiviteten deretter stabiliserte seg på et lavere nivå ved utgangen av året. Men igjen rapporteres det om ulike drivere av veksten. I Østlandsområdet ble det rapportert om fall i både eksport og hjemmemarkedsindustrien, mens fallet i større grad var drevet av hjemmemarkedsindustrien i Midt-Norge. Varehandelen ble også rammet av finanskrisen høsten 2008 og spesielt salget av kapitalvarer falt markert. I 2009 falt omsetningen av detaljvarer unntatt matvarer. Det er lite klare regionale forskjeller, men utviklingen var svakest på Østlandsområdet og noe bedre på Sørvestlandet. Heller ikke i de tjenesteytende næringene synes det å være klare regionale forskjeller, men bedre utvikling i andre sektorer har gjort at utviklingen på Sørvestlandet også her synes å være bedre enn i Midt-Norge og i Østlandsområdet.

Utviklingen i sysselsetting reflekterer i stor grad utviklingen i produksjon med fallende sysselsetting fra høsten 2008 og første delen av 2009. I Oslo/Akershus, Rogaland og

Hordaland bidro sysselsettingsvekst i primær- og fylkeskommunene til å motvirke effekten av finanskrisen. I Sør-Trøndelag falt imidlertid sysselsettingen på grunn av redusert sysselsetting i primærkommunene og bidro på den måten til å forsterke effekten på arbeidsledigheten.

I kapittel 3.2 studeres betydningen av finanskrisen for etablering av nye virksomheter i næringslivet og antall konkurser i fylkene hvor storbyene er lokalisert. Nyetableringer studeres ved å se på antall nye aksjeselskap i forhold til eksisterende i regionene i 2008 og 2009. Data viser at det var flest nyetableringer i Rogaland og Hordaland begge årene. Videre fremgår det at antall nyetableringer gikk ned i 2009 i alle regionene i forhold til året før og reduksjonen var størst i Rogaland.

Utviklingen i antall konkurser i fylkene hvor storbyene er lokalisert studeres for perioden 2006 til 2009. Endringene speiler generelt konjunkturutviklingen og antallet konkurser falt i 2007 i Oslo/Akershus, Rogaland og Hordaland. I Sør-Trøndelag var det en liten økning i 2007 i forhold til året før og bekrefter inntrykket av tidligere avmatning i regionen i forhold til resten av landet. I 2008 og 2009 økte antall konkurser i alle regionene og spesielt i 2009 var det sterk vekst. Videre studeres antall konkurser i forhold til antall selskaper i fylkene for ulike næringer i årene 2008 og 2009. Rogaland skiller seg ut med gjennomgående færre konkurser enn de andre fylkene i begge årene, mens for Sør-Trøndelag er bildet motsatt. En betraktning av de enkelte næringene viser at antall konkurser i industrien økte i Rogaland, Hordaland og Sør-Trøndelag, mens økningen var marginal i Oslo/Akershus. Også i bygg og anlegg økte antall konkurser i samtlige fylker, men Rogaland skiller seg ut ved lavere vekst enn i de andre fylkene. I varehandelen økte konkursene i alle fylker, men veksten var spesielt kraftig i Sør-Trøndelag. Det generelle bildet av flere konkurser i Sør-Trøndelag er konsistent med rapporter fra Regionalt nettverk om utviklingen i lønnsomhet målt ved driftsmarginer. Samtlige regioner rapporterer om fallende marginer den første delen av 2009, men utviklingen i lønnsomhet var dårligst for bedriftene i Midt-Norge. Tilsvarende bidrar rapporter om bedre utvikling på Sørvestlandet til å forklare at antall konkurser var lavere i regionen.

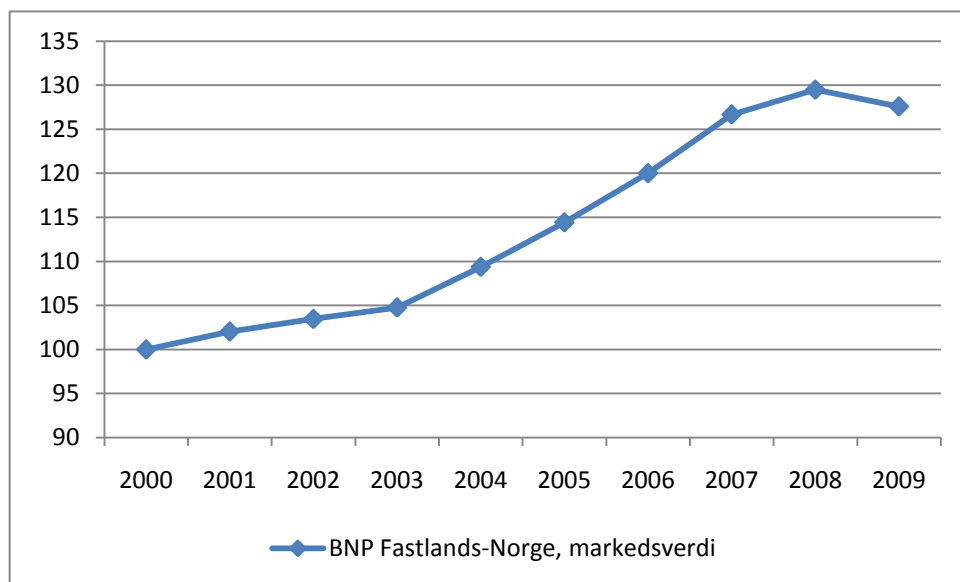
I siste kapittel gis en kort vurdering av fremtidsutsiktene for storbyregionene. Tidsperspektivet som legges til grunn er 6 - 12 måneder frem i tid. Regionalt nettverk rapporterte om en moderat produksjonsvekst de første fire månedene av 2010. Samtidig rapporteres det om gradvis bedre markedsutsikter og det forventes vekst også fremover, men fortsatt bare

moderat. Sysselsettingen synes å være stabil og på grunn av mer ledig kapasitet forventes ikke produksjonsveksten å lede til tilsvarende sysselsettingsvekst foreløpig. Det har i lengre tid vært lav investeringsvilje i næringslivet, men nå forventes investeringsnivået å tilta noe fremover. Unntaket er industrien hvor aktørene fortsatt synes å være avventende. Det er få klare regionale forskjeller i vekstforventningene, men bedre utvikling tidligere på Sørvestlandet tyder på at fortsatt vekst vil innebære et høyere aktivitetsnivå enn i de andre regionene. I industrien forventes sterkest vekst i Midt-Norge. Generelt forventes best utvikling i deler av eksportindustrien og oljerelatert industri, men i Midt-Norge forventes også vekst i hjemmemarkedsindustrien. I første rekke er dette byggrelatert industri. Når det gjelder investeringer, skiller Sørvestlandet seg ut ved forventninger om fortsatt fallende investeringsnivå. Regionen har imidlertid ikke hatt samme tendens til fall som resten av landet tidligere så det innebærer ikke nødvendigvis lavere nivå på investeringene samlet sett.

2. DEN ØKONOMISKE UTVIKLINGEN I STORBY-REGIONENE

2.1 Utviklingen i verdiskaping

Økonomisk vekst i et land måles ofte ved å se på endringer i Brutto Nasjonalprodukt (BNP) som er et mål på samlet verdiskaping i landet. Tall for BNP brytes også ned på fylkesnivå slik at vi får et mål på verdiskaping i hvert enkelt fylke. Dette betegnes som brutto regionalprodukt.

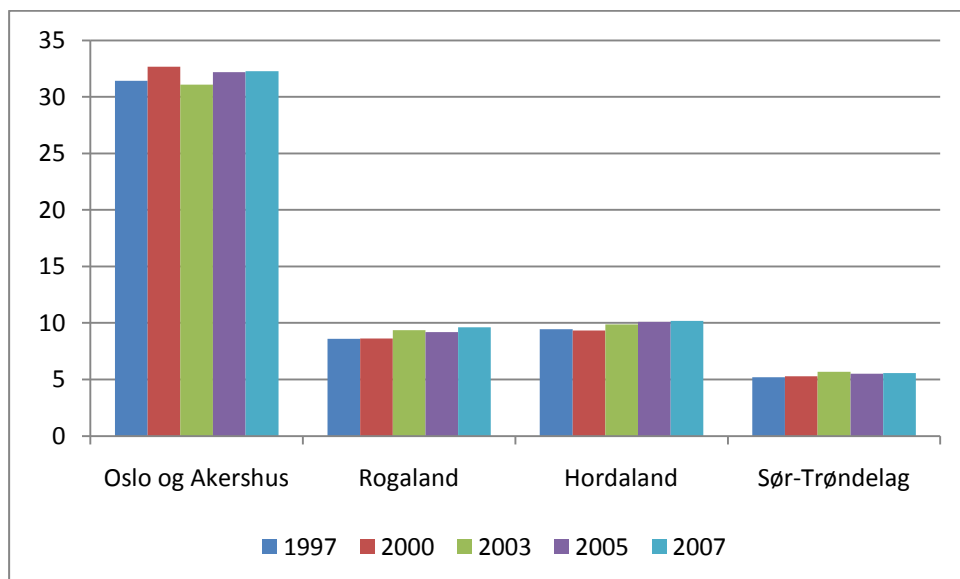
Kilde: SSB

Figur 2.1: Vekst i BNP (fastlands-Norge)

Figur 2.1 viser utviklingen i Brutto Nasjonalprodukt (BNP) for fastlands-Norge i perioden 2000 til 2009 målt i faste priser. Etter en periode med relativt lav vekst fra årtusenskiftet har den årlige BNP-veksten vært godt over 4 prosent og i 2007 var den hele 6,2 prosent før den igjen avtok i 2008. I 2009 falt BNP med 1,47 prosent¹ og det er første gang siden 1988 at verdiskapingen falt i Norge. Dette illustrerer tydelig at realøkonomien ble kraftig påvirket av finanskrisen på tross av massive tiltak fra myndighetenes side for å motvirke effektene av krisen. Hvordan er verdiskapingen fordelt over landet? Figur 2.2 viser fylkesvise andeler av BNP fra 1997 til 2007. Det fremgår av figuren at de ulike fylkenes andeler av BNP har vært

¹ Prognose fra SSB.

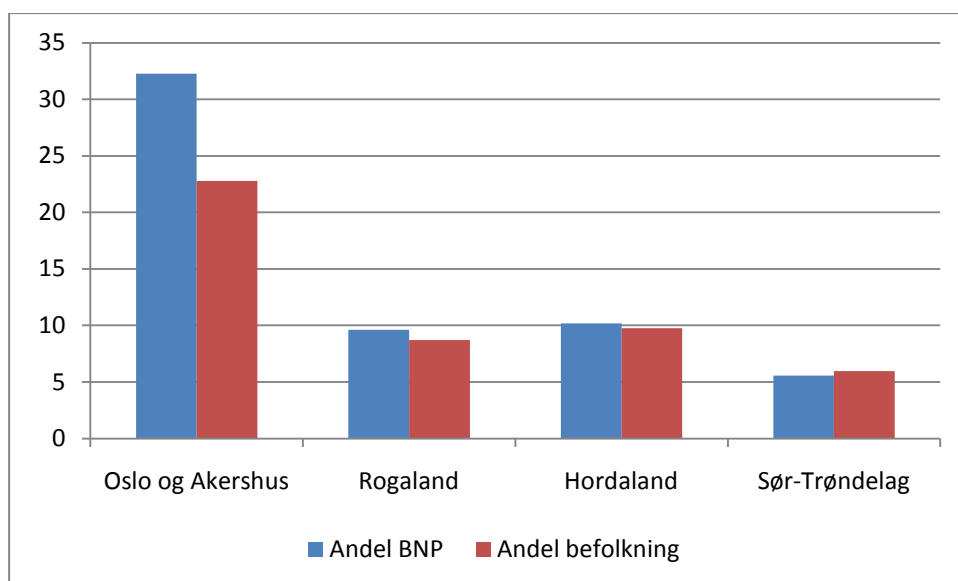
rimelig stabil i perioden. I den grad det er noen tendenser i utviklingen så synes det å være at en økende andel av verdiskapningen skjer langs kysten på Sørvestlandet.

Kilde: SSB

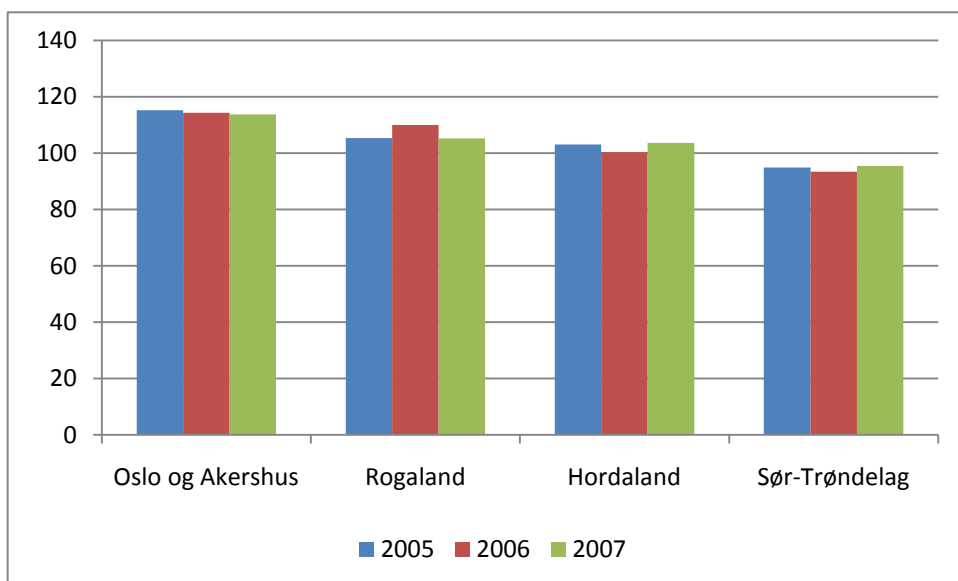
Figur 2.2: Fylkenes andel av BNP

Fylkenes andeler av verdiskapningen vil selvfølgelig i stor grad reflektere deres relative størrelse og figur 2.3 sammenlikner fylkenes andel av verdiskapningen og deres andel av innbyggertallet i Norge. I Oslo/Akershus, Rogaland og Hordaland er andelen av BNP høyere enn fylkenes andel av befolkningen, mens det motsatte er tilfelle for Sør-Trøndelag. Samme bilde får vi om vi i stedet relaterer andelen av verdiskapningen til andelen av sysselsettingen. Dette betyr at verdiskapningen per sysselsatt (og per innbygger) også varierer mellom regionene.

Figur 2.3: Fylkenes andeler av BNP og folketall

Dette blir tydelig når vi studerer figur 2.4 som viser bruttoprodukt per sysselsatt i forhold til landsgjennomsnittet for utvalgte år. Søylene uttrykker avvik fra landsgjennomsnittet som her er normalisert til 100.

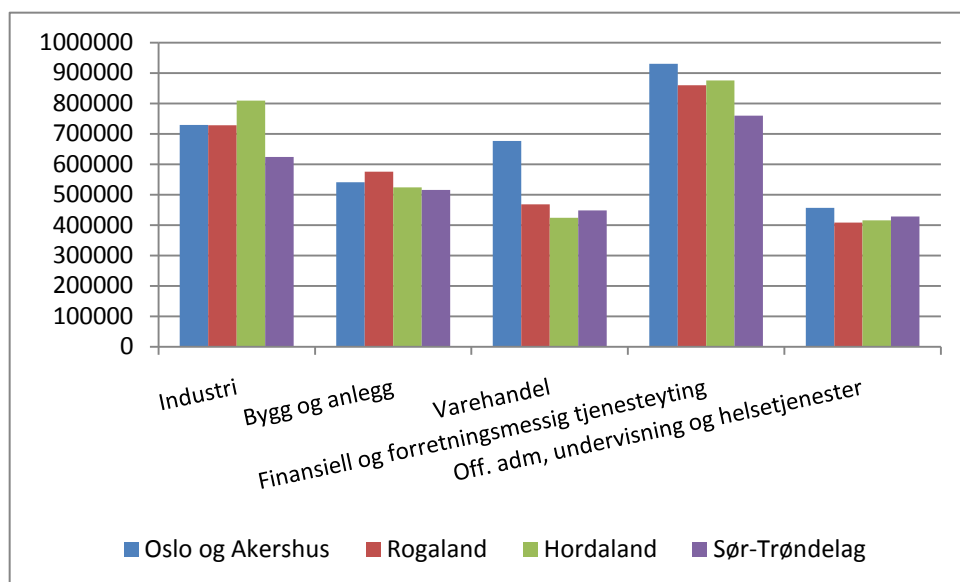

Kilde: SSB

Figur 2.4: Bruttoproduksjonsverdi per sysselsatt

Det fremgår av figuren at det er betydelige forskjeller mellom regionene. I 2007 var bruttoprodukt per sysselsatt i Sør-Trøndelag om lag 5 prosent lavere enn landsgjennomsnittet, mens Oslo/Akershus med et bruttoprodukt per sysselsatt på nesten 14 prosent over lands-

gjennomsnittet skiller seg klart ut i den andre retningen. Også Rogaland (5 prosent) og Hordaland (4 prosent) har høyere verdiskapning per sysselsatt enn landsgjennomsnittet. Årsaken er i hovedsak ulikheter i nærings sammensetningen, men i tillegg er det noe forskjell i brutto produksjonsverdi per sysselsatt i enkelte næringer. Sør-Trøndelag har en større andel av sysselsatte i næringer med relativt lav verdiskapning enn de andre fylkene vi sammenlikner med. At Oslo/Akershus har langt høyere andel av BNP enn det innbyggertallet tilsier skyldes i hovedsak gjennomgående høyere verdiskapning per sysselsatt enn i de andre fylkene. Figur 2.4 viser at verdiskapningen per sysselsatt er lav i offentlig sektor hvor Sør-Trøndelag har en større andel sysselsatte enn de andre regionene. I industrien er verdiskapningen relativt høy, men her er sysselsettingen lavere i Sør-Trøndelag enn i de andre fylkene, samtidig som verdiskapningen er langt lavere per sysselsatt. Også innen finansiell og forretningsmessig tjenesteyting er brutto produkt per sysselsatt lavere i Sør-Trøndelag enn i de andre fylkene. Oslo og Akershus skiller seg ut i motsatt retning med høy verdiskapning per sysselsatt. I Hordaland gir mye verftsindustri høyere verdiskapning per sysselsatt enn i andre fylker i industrien. I bygg- og anleggsnæringen er det små forskjeller mellom fylkene, men noe høyere verdi for Rogaland kan reflektere høyere press i næringen der og dermed høyere prisnivå. Årsaken til at verdiskapningen per sysselsatt er klart høyest i Oslo/Akershus er at de har høyere verdiskapning per sysselsatt i varehandel og finansiell og forretningsmessig tjenesteyting enn de andre fylkene. Samtidig er andelen sysselsatte i tjenesteyting høyere.

Kilde: SSB

Figur 2.5: Brutto regionalprodukt per sysselsatt etter næring i 2007

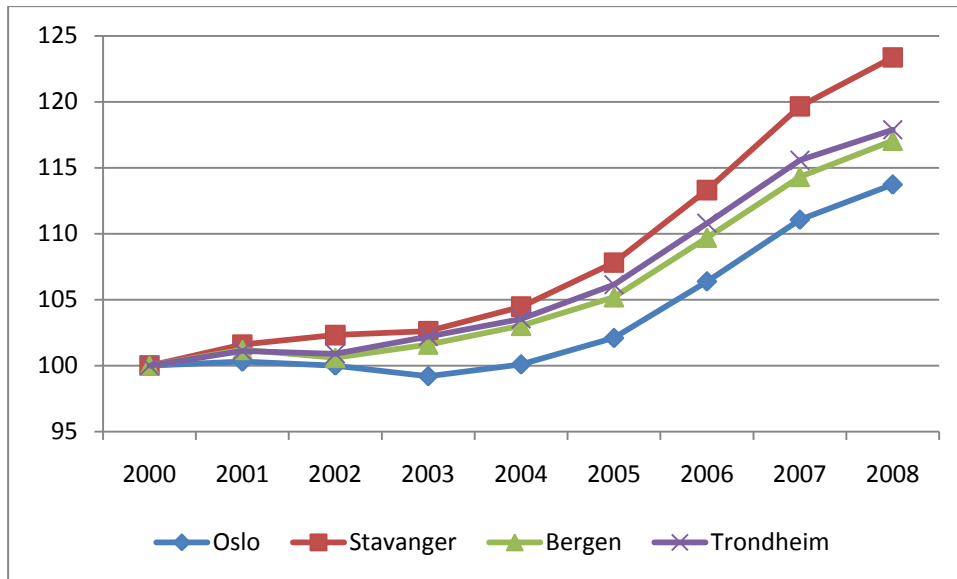
Hvordan har utviklingen i verdiskapning vært etter 2007? Har effektene av finanskrisen endret fordelingen mellom regionene? Tall finnes ikke, men ut fra diskusjonen i neste kapittel om utvikling i aktivitet under finanskrisen er det grunn til å tro at Rogaland og Hordaland har fortsatt å øke sin andel av verdiskapningen i Norge. Når det gjelder Sør-Trøndelag er det grunn til å tro at andelen er redusert under finanskrisen.

2.2 Utviklingen i sysselsetting

Nyhus og Tovmo (2007) studerte utviklingen i storbyregionene i perioden 2000-2007 ved å se på sysselsettingsvekst i ulike næringer. Bakgrunnen for å studere sysselsetting i stedet for produksjonsverdi var dels at sysselsettingstall gir mer detaljert informasjon om utviklingen i ulike næringer og dels at data oppdateres oftere. For å få et bilde på utviklingen i regionene før finanskrisen benytter vi samme fremgangsmåte her. Siden denne første delen i stor grad er en oppfølging av analysene i rapporten om utviklingen i Trondheimsregionen benyttes samme regioninndeling. Trondheimsregionen er definert ved kommunene som ligger på aksene fra Stjørdal til Orkanger, mens Oslo-, Stavanger- og Bergensregionen er definert ut fra Statistisk sentralbyrås inndeling i arbeidsmarkedsområder. En beskrivelse av regioninndelingen er gitt i tabell A1 i appendikset. Statistisk sentralbyrå har publisert data til og med 2008 som benyttes til å forlenge tidsserien fra forrige rapport.

Utviklingen i samlet sysselsetting i de respektive regionene presenteres i figur 2.6 hvor sysselsettingen i hver region er normalisert til 100 i 2000. Klart sterkest vekst (23,6 prosent) har det vært i Stavangerregionen som skiller seg ut ved å ha høyest vekst både i perioden med relativt lav vekst frem til 2003 og i høykonjunkturen fra 2004. Årsaken er generell vekst i oljerelatert virksomhet i regionen og ringvirkninger det har gitt i andre deler av næringslivet. Nest høyest vekst har det vært i Trondheimsregionen (18,1 prosent). Regionen hadde vekst også de første årene etter tusenårsskiftet mens Osloregionen faktisk opplevde nedgang i total sysselsetting. For Bergensregionen er både samlet vekst (17 prosent) og vekstbane svært lik den for Trondheimsregionen. Lavest vekst har det vært i Osloregionen (13,7 prosent) noe som i hovedsak skyldes svakere utvikling frem til 2003, mens vekstbane og takt avviker lite fra Bergens- og Trondheimsregionen i de påfølgende årene. Fra 2003 har alle regionene sterk vekst, men med noe sterkere vekst i Trondheimsregionen enn i Oslo- og Bergensregionen.

Kilde: Beregninger basert på tall fra SSB

Figur 2.6: Utvikling i samlet sysselsetting i regionene

Figuren viser at sysselsettingsveksten avtok i 2008. Svakere vekst var en naturlig konsekvens av en lang periode med høykonjunktur og lite ledig kapasitet i økonomien. Samtidig ga finanskrisen utslag i realøkonomien på høsten og Regionalt nettverk rapporterte om at sysselsettingen falt på høsten. Fallet var i første rekke drevet av redusert sysselsetting i bygg og anlegg og industrien, mens moderat vekst i offentlig sektor bidro til å redusere fallet. Sterkest vekst var det som tidligere i Stavangerregionen (3,1 prosent), mens den var svakest i Trondheimsregionen (2 prosent).

Hva har drevet utviklingen og er det regionale forskjeller i vekstdriverne? For å finne ut mer om dette studeres veksten i de ulike næringene i perioden 2007-2008, men med hovedfokus på utviklingen i 2008. For en mer detaljert beskrivelse av utviklingen i perioden 2000-2007 henvises til Nyhus og Tovmo (2007). I tabell 2.1 presenteres sysselsettingsvekst for perioden 2000-2008 i hovednæringene.

Tabell 2.1: Sysselsettingsvekst i næringer i regionene 2000-2008

	Trondheim	Oslo	Bergen	Stavanger
Totalt	18,1	13,7	17,0	23,6
Jordbruk/skogbruk/fiske	-17,1	-2,1	-15,5	-16,7
Industri	-1,3	-11,0	6,9	19,6
Bygg og anlegg	38,2	30,5	25,5	46,3
Tjenesteyting rettet mot næringslivet	25,3	16,8	22,8	36,8
Tjenesteyting rettet mot husholdningene	20,8	26,6	38,5	35,7
Varehandel	11,3	10,0	16,9	17,5
Off. adm. og forsvar	-19,0	-5,3	-7,5	-10,2
Undervisning	27,5	17,0	14,8	15,1
Helse- og sosialtjenester	39,8	30,4	25,1	39,6

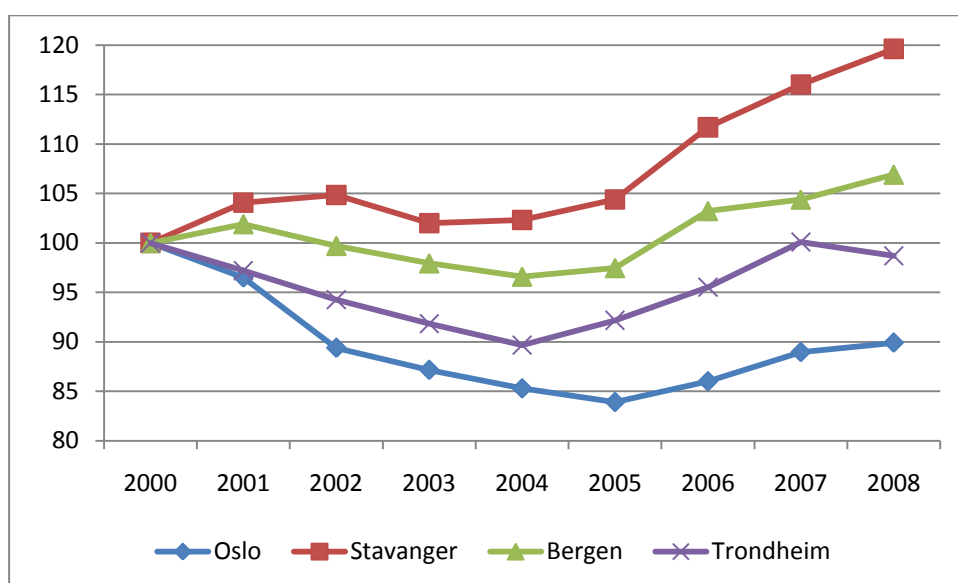
Kilde: Beregningene er basert på tall fra SSB. Tallene er sysselsatte etter bosted.

Den største sektoren målt ved antall sysselsatte er offentlig sektor. I rapporten om utviklingen i Trondheimsregionen viste vi at en stor del av sysselsettingsveksten i perioden 2000-2007 var drevet av vekst i offentlig sektor og spesielt tilknyttet helse- og omsorgstjenester hvor sysselsettingen økte med nesten 40 prosent i perioden. Også i Stavangerregionen bidro sterk vekst i helse- og sosialtjenester til sysselsettingsveksten, mens veksten innen undervisning var lavere. I Oslo- og Bergensregionen var veksten noe lavere.

Utviklingen i 2008 viser fortsatt sysselsettingsvekst innen undervisning og helse- og sosialtjenester, men veksten avtok i alle regionene. Den største delen av offentlig sektor målt ved antall ansatte er kommunene. For å undersøke i hvilken grad de har bidratt til sysselsettingsveksten har vi sett på sysselsettingsveksten i primærkommunene i fylkene hvor de fire største byene er lokalisert². Tallene viser en økt sysselsetting i alle fylkene, men at veksten var markert lavere i Sør-Trøndelag (1,3 prosent). I de andre fylkene variet vekstraten fra 3,5 prosent i Hordaland til 4,8 prosent i Rogaland. Dette betyr at veksten i privat sektor var større enn i kommunal sektor i Sør-Trøndelag, mens det motsatte er tilfelle i de andre fylkene.

² Sysselsetting målt ved avtalte årsverk i kommunene. Data er hentet fra Kostra.

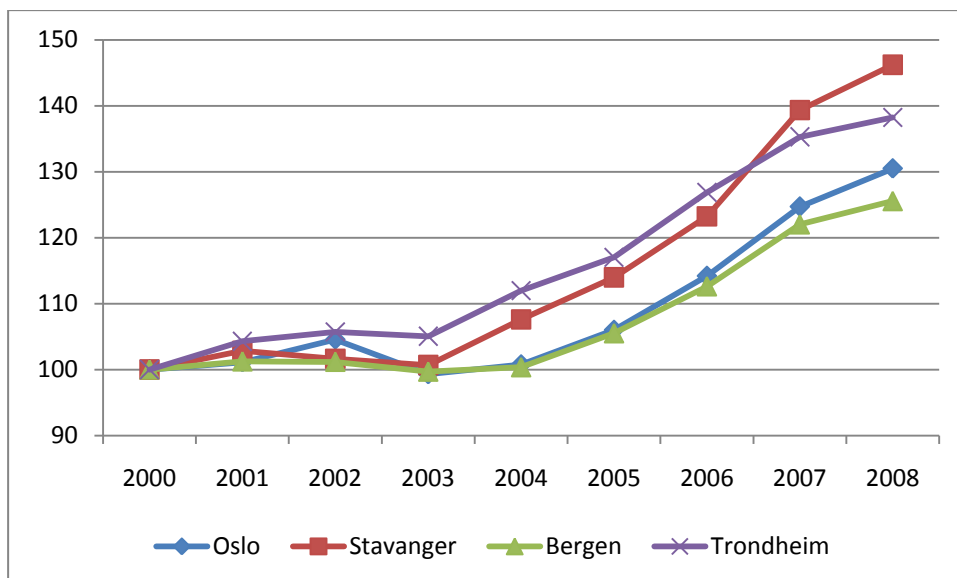
Figur 2.7 viser utviklingen i industrisysselsettingen i perioden hvor sysselsettingen i hver region er normalisert til verdien 100 i 2000. Sysselsettingen falt i alle regionene frem til 2004 med unntak av Stavangerregionen. Fallet var et nasjonalt fenomen, mens veksten i Stavangerregionen skyldes fremveksten av industri knyttet til oljenæringen i regionen. Også for Bergensregionen ser vi noe av det samme mønstret der fremveksten av skips- og oljerelatert industri resulterte i en lavere nedgang for industrien samlet sett enn i Trondheims- og Osloregionen. Generelt for alle regionene er at mye av veksten synes å være relatert til veksten i bygg og anlegg og vekst i oljenæringen og sterkest vekst i Stavangerregionen skyldes at de har en større andel av industrien knyttet til oljenæringen enn de andre regionene.

Figur 2.7: Sysselsetting i industrien

I 2008 avtok veksten i industrien i alle regioner unntatt i Bergensregionen. Veksten var imidlertid positiv med unntak av Trondheimsregionen hvor sysselsettingen falt med vel 1 prosent. En årsak til svakere utvikling var lav etterspørsel for byggrelatert industri som er relativt stor i Trondheimsregionen målt ved sysselsettingsandel. I tillegg fikk en del eksportrettede virksomheter oppleve finanskrisen siste del av året, men det er vanskelig å si om det påvirket sysselsettingen i særlig grad. Bedre utvikling i Stavanger- og Bergensregionen skyldes at oljerelatert virksomhet fortsatt opplevde vekst³.

³ Oppsummering Region Sørvest, Regionalt nettverk runde 4, 2008.

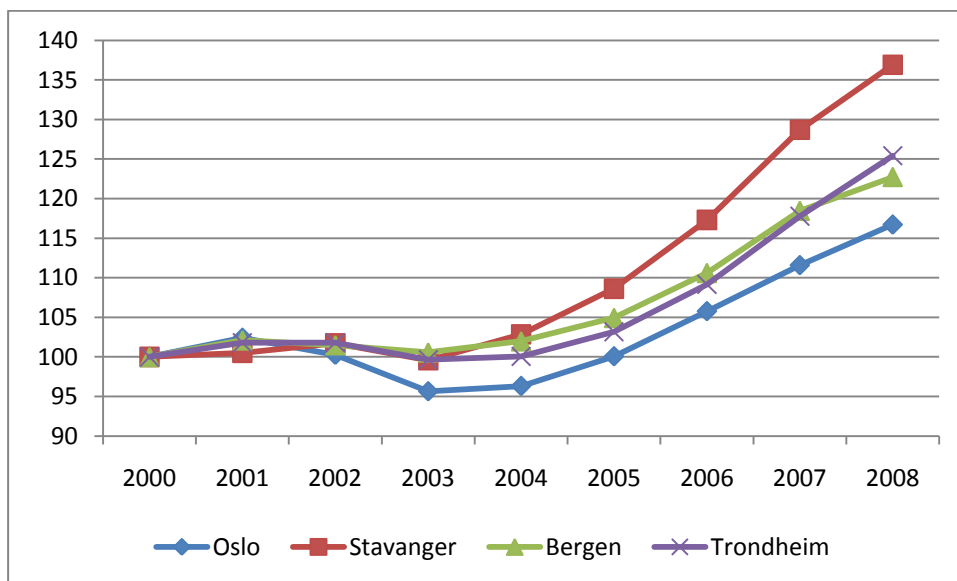
Figur 2.8: Sysselsetting i bygg og anlegg

Bygg- og anleggsnæringen har opplevd sterk vekst i perioden 2003-2007. I 2008 avtok veksten markert i samtlige regioner, men noe overraskende var vekstraten fortsatt positiv. I Oslo- og Stavangerregionen økte faktisk sysselsettingen i bygg og anlegg med nesten 5 prosent. Lavest vekst var det i Trondheimsregionen med vel 2 prosent. Regionalt nettverk rapporterte om fallende sysselsetting på høsten i Østlandsområdet og Midt-Norge, men det synes som veksten den første delen av året mer enn oppveide dette fallet. De regionale forskjellene er små og vanskelig å forklare, men lavere vekst i Trondheimsregionen synes å skyldes to forhold; lavere etterspørsel fra offentlig sektor og større fall i boligbygging. Nye tall viser at investeringene i kommunene i Sør-Trøndelag falt med vel 2 prosent fra 2007 til 2008, mens de økte fra 13 til 41 prosent i de andre fylkene⁴. Når det gjelder boligbygging ble det i 2007 og 2008 igangsatt henholdsvis 32 og 19 prosent færre boliger enn året før i Sør-Trøndelag. Fallet var markert også i de andre regionene, men ikke like stort. Minst fall var det i Hordaland og Oslo/Akershus. For næringsbygg var det kraftig vekst og små forskjeller mellom regionene.

De tjenesteytende næringene er mangfoldige, men her skiller vi mellom tjenesteyting rettet mot husholdningene og mot næringslivet. Tjenesteyting rettet mot næringslivet inkluderer bransjer som IT, regnskap og revisjon, økonomisk og byggteknisk rådgivning. Også bransjer med en relativt stor andel av virksomheten rettet mot husholdningene som for eksempel bank,

⁴ Tall for Brutto investeringer i kommunene hentet fra Kostra.

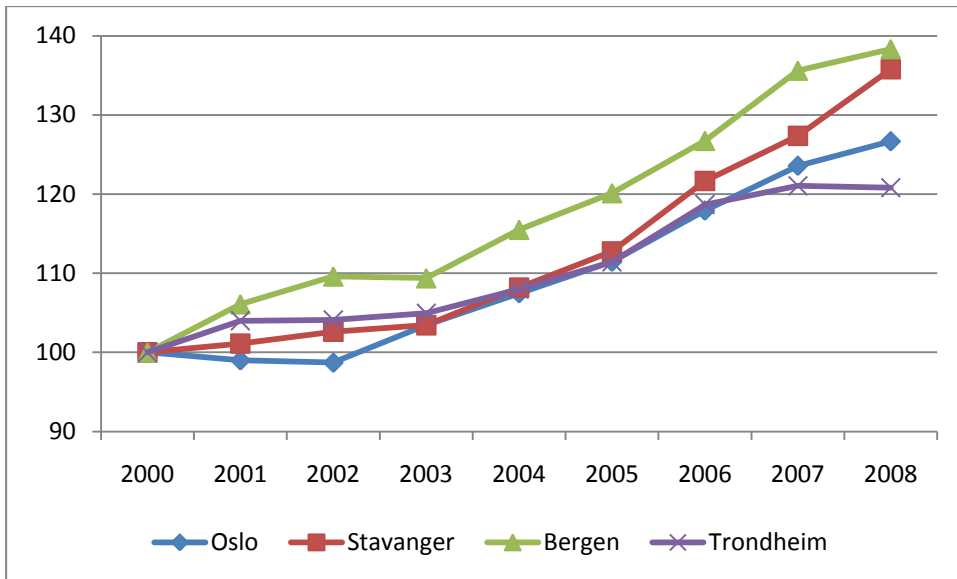
hotell og restaurant er inkludert så skillet mellom næringslivsrettet og tjenesteyting av mer privat karakter er ikke perfekt.

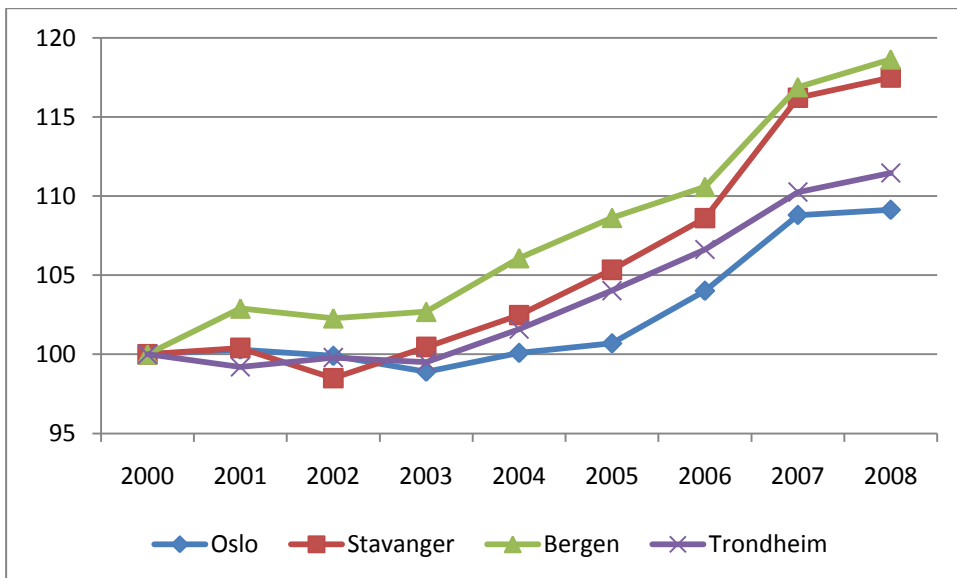
Kilde: Beregninger basert på tall fra SSB.

Figur 2.9: Sysselsetting i tjenesteyting rettet mot næringslivet

Utviklingen for virksomhetene med hovedvekten av tjenestene rettet mot næringslivet presenteres i figur 2.9. Som figuren viser har veksttakten vært rimelig lik i regionene etter 2003 med unntak av noe sterkere vekst i Stavangerregionen som reflekterer generelt sterkere vekst i andre deler av økonomien. Tallene for 2008 viser fortsatt vekst i sysselsettingen i næringen, men veksten avtok og kvartalstall fra SSB viser at sysselsettingen falt det siste kvartalet. I varehandel i figur 2.10 (som også omfatter hotell og restaurant) og tjenesteyting som i større grad er rettet mot husholdningene (figur 2.11) ser vi samme mønster der den sterke veksten i perioden 2003-2007 avtar i 2008. De regionale forskjellene er små, men Trondheimsregionene skiller seg ut ved å ha et moderat sysselsettingsfall innen personlig tjenesteyting.

Figur 2.10: Sysselsetting i personlig tjenesteyting

Figur 2.11: Sysselsetting i varehandel

3. EFFEKTEN AV FINANSKRISEN

Høsten 2008 fikk norsk økonomi merke effektene av finanskrisen. Eksportindustri opplevde et brått og kraftig fall i etterspørselen. Varehandelen opplevde et tydelig skift ved at spesielt salget av biler og andre kapitalvarer falt brått og markert. Også et allerede tregt boligmarked ble forverret, dels på grunn av samme usikkerhet som rammet varehandelen og dels fordi bankene stoppet mellomfinansieringen av boliglån. For å motvirke utviklingen brukte myndighetene sterke virkemidler. Norges Bank reduserte styringsrenta, bankene ble tilført kapital og det ble brukt mye penger over statsbudsjettet for å stimulere etterspørselen og hindre den veksten i arbeidsledigheten mange fryktet. Et av de mest omtalte tiltakene var den såkalte krisepakka til kommunene der kommunesektoren ble tilført vel 6 milliarder kroner i ekstra bevilgninger. I dette kapitlet ser vi på konsekvensene for næringslivet av finanskrisen. I den første delen studeres utviklingen i produksjon, investeringer og sysselsetting. I den andre delen har vi sett på hvordan nyskapning i næringslivet, målt med nyetableringer, har blitt påvirket av krisen. Vi har også sett på i hvilken grad krisen har forårsaket konkurser og om det er forskjeller mellom regionene.

3.1 Utviklingen i aktivitet

Det finnes foreløpig lite informasjon i offentlig statistikk som kan brukes til å analysere konsekvensene av finanskrisen, og spesielt når det gjelder regionalt nivå. Mye av vurderingene må følgelig baseres på andre kilder. I tillegg til den statistikk som er tilgjengelig benyttes informasjonen fra oppsummeringene av Regionalt nettverks rapporter. Siden høsten 2008 er det per dags dato gjennomført sju runder med informasjonshenting som gir et godt bilde av utviklingen i perioden. Ulempen er at vurderingene baseres på et relativt lite utvalg bedrifter, noe som betyr at anslagene kan være upresise. En evaluering der utvikling i nøkkeltall rapportert av Regionalt nettverk vurderes opp mot annen relevant statistikk viser imidlertid at korrelasjonen er høy⁵. En annen ulempe med informasjonen fra Regionalt nettverk er at nettverket ikke skiller Stavanger- og Bergensregionen. I Regionalt nettverk dekkes Rogaland og Hordaland av region Sørvest, mens region Midt omfatter Trøndelagsfylkene. Region Øst dekker Østlandsområdet som omfatter Østfold og Buskerud i tillegg til Oslo og Akershus.

---

⁵ Brekke, H. og K.W. Halvorsen: Regionalt nettverk: Fersk og nyttig informasjon. Publisert av Norges Bank.

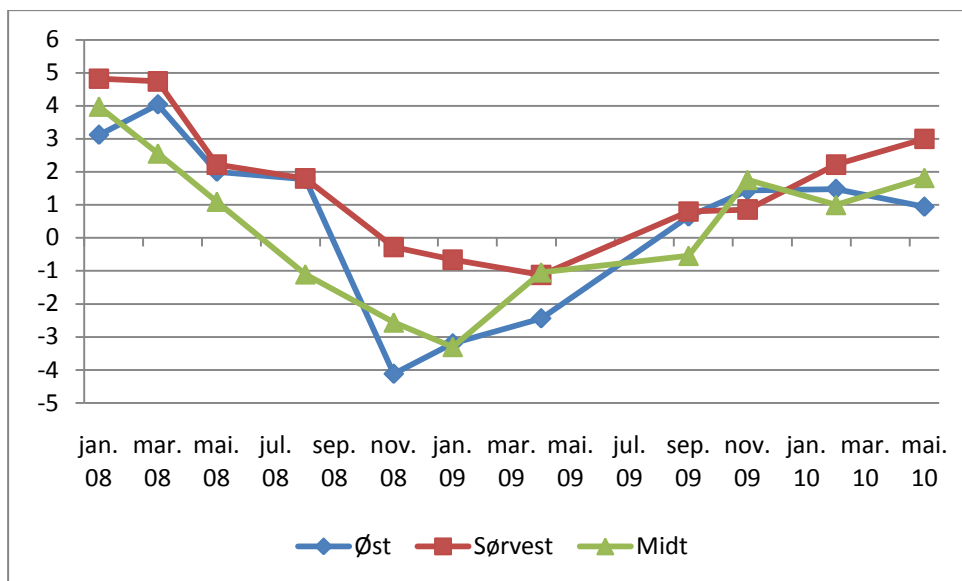
Figur 3.1 viser Norges Banks regionale nettverks anslag for utviklingen i samlet produksjon fra starten av 2008 til våren 2010. Basert på samtaler med representanter fra næringslivet rapporterer nettverket utvikling i produksjon i industrien, oljeleverandørnæringen, bygg og anlegg, tjenesteytende virksomheter og varehandelen. Anslag for utvikling i de enkelte næringene er unntatt offentlighet, men anslagene for aggregert vekst publiseres⁶. Figuren viser anslagene for vekst i samlet produksjon på tidspunktene undersøkelsene ble gjennomført. Tallene på andreaksen refererer til prosentvis vekst omregnet til årsvekst. For eksempel betyr det at i den første runden med undersøkelser gjennomført i 2008 tilsvarte veksten i samlet produksjon i region Sørvest på det tidspunktet en årsvekst på om lag 5 prosent.

Det fremgår av figuren at det var vekst i alle regionene den første delen av 2008. Veksten var sterkest på Sørvestlandet og klart lavest i Midt-Norge, noe som er i tråd med utviklingen beskrevet foran med tidligere avmatning i Midt-Norge enn i de andre regionene. Faktisk indikerer figuren at veksten i Midt-Norge var negativ fra sommeren 2008. Høsten 2008 falt produksjonen i alle regionene kraftig, men fallet var klart sterkest i Østlandsområdet. Produksjonsfallet avtok den første delen av 2009, men det ble ikke rapportert om vekst i produksjonen før etter sommeren 2009 på Sørvestlandet og i Østlandsområdet. I Midt-Norge synes veksten å ha kommet enda senere. Fra høsten 2009 har utviklingen i Midt-Norge og Østlandsområdet vært rimelig lik med en moderat produksjonsvekst, mens veksten har tiltatt jevnt på Sørvestlandet fra høsten 2009. I Regionalt nettverks siste rapport som ble publisert i juni rapporteres det fortsatt om bare moderat vekst i Midt-Norge og Østlandsområdet, mens veksten er mer markert på Sørvestlandet.

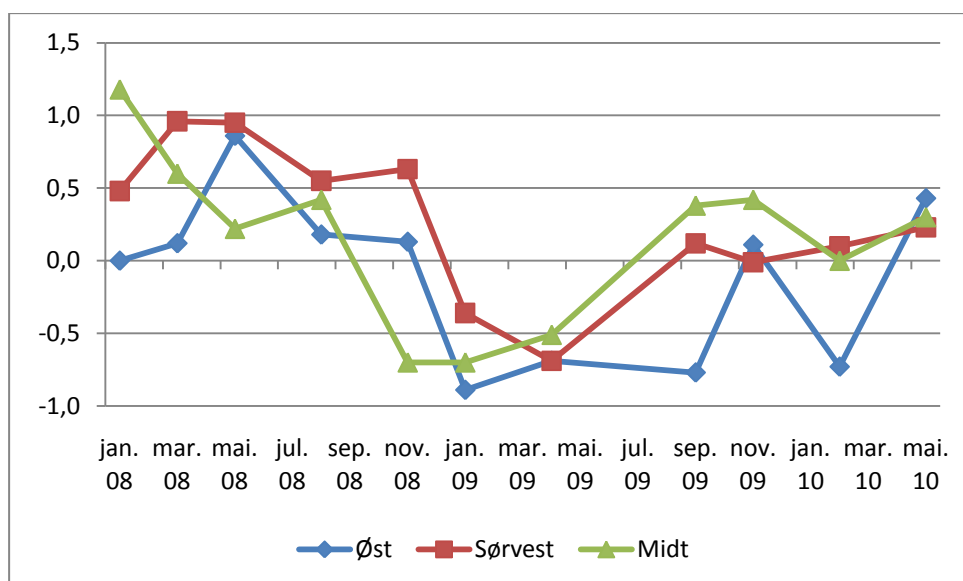
⁶ Se http://www.norges-bank.no/templates/reportroot___59972.aspx

Figur 3.1: Norges Banks regionale nettverk, anslag på produksjon

En stor del av fallet i produksjon var drevet av redusert aktivitet i bygg- og anleggsnæringen som kanskje er den mest konjunkturutsatte næringen. Det er også næringen hvor Regionalt nettverk har rapportert om de mest tydelige reduksjonene fra høsten 2008. Fallet kom ikke utelukkende som en konsekvens av finanskrisen, men var resultatet av en trend med avtakende aktivitet som startet tidligere og som ble ytterligere forsterket av finanskrisen. For eksempel falt boligbyggingen kraftig i alle regionene allerede i 2007. Anslaget fra Arbeidskraftundersøkelsen er at sysselsettingen i bygg og anlegg har falt med 9000 personer eller om lag 5 prosent fra siste kvartal 2008 til første kvartal 2010 landet sett under ett. Både Regionalt nettverk og Arbeidskraftundersøkelsen har rapportert om fallende sysselsetting i bygg og anlegg fra november 2008 til februar 2010. Krisepakken til kommunene og andre offentlige tiltak rettet mot næringen klarte langt fra å kompensere fullt ut for effekten av fallende etterspørsel fra privat sektor.

Figur 3.2: Norges Banks regionale nettverk, anslag på utvikling i sysselsetting

Når det gjelder regionale forskjeller i bygg- og anleggsnæringen, synes Sørvestlandet å skille seg ut. Rapportene fra Regionalt nettverk i 2009 og begynnelsen av 2010 indikerer mindre aktivitetsfall der enn i Midt-Norge og Østlandsområdet. Samtidig ble det rapportert om utflytning i aktiviteten etter sommeren 2009, noe som var tidligere enn i Østlandsområdet. I Midt-Norge flatet aktiviteten ut samtidig, men da etter et lengre og kraftigere fall enn på Sørvestlandet. I perioden fra høsten 2009 til våren 2010 synes det å ha vært en rimelig flat utvikling i Midt-Norge, mens det har vært vekst på Sørvestlandet. Hva forklarer ulik utvikling mellom regionene? Økte bevilgninger til offentlige samferdselsprosjekter synes å ha resultert i bedre utvikling for anlegg enn bygg i alle regionene. Når det gjelder bygg, har boligbyggingen avtatt i alle regionene, men klart mest i Østlandsområdet. I Oslo og Akershus ble antallet igangsatte boligareal halvert i 2009 i forhold til 2008⁷. Også i Rogaland og Hordaland var det et markert fall i boligbyggingen. Fallet i Sør-Trøndelag var langt lavere, men til gjengjeld avtok boligbyggingen tidligere enn i de andre regionene og det var en reduksjon fra et allerede lavt nivå. Næringsbygg falt i alle fylkene med unntak av Oslo/Akershus⁸.

Det viktigste tiltaket fra myndighetenes side som var spesifikt rettet mot bygg- og anleggsnæringen var den såkalte krisepakken til kommunene. Samlet sett ble 4 milliarder øremerket vedlikehold og oppgradering av kommunale bygg, veier og anlegg. 4 milliarder utgjorde om lag 10 prosent av kommunesektorens samlede investeringer i 2008 så under forutsetning om

⁷ Alle tall om igangsetting og fullføring av bygg er hentet fra Statistikkbanken, SSB.

⁸ Med næringsbygg menes her fullført areal i industrien, varehandel og hotell og restaurant.

at hele pakken ble brukt til investeringer og konstant nivå på andre investeringer burde nivået øke med 10 prosent i 2009.

Studerer investeringene økte disse med 27 prosent i Oslo/Akershus, 7 prosent i Rogaland og 5 prosent i Hordaland. I Sør-Trøndelag var det ingen vekst i forhold til 2008. I Rogaland og Hordaland var til gjengjeld veksten svært høy i 2008. Unntaket er igjen Sør-Trøndelag hvor det var negativ vekst i 2008. Sett i forhold til investeringene i høykonjunkturåret 2007 investerte kommunene i Sør-Trøndelag 2 prosent mindre i 2009, mens investeringene var fra 36 prosent høyere i Rogaland til 48 prosent høyere i Hordaland. For fylkeskommunene økte investeringene i 2009 betydelig i forhold til 2008 i alle fylkeskommunene. I tre av de fire fylkene (Oslo/Akershus sett som ett) økte investeringene i primærkommunen lite eller ikke i det hele tatt. Dette kan indikere at krisepakken hadde mindre enn forventet effekt for bygg- og anleggsnæringen. En skal likevel være forsiktig med å trekke en slik konklusjon siden vi ikke vet hva kommunene hadde planlagt å investere før krisepakken kom. Men det kan være at krisepakken erstattet andre planlagte investeringer. Det kan også være slik at planleggingen av tiltakene tok lang tid og derfor virker først nå, samt at en del mindre prosjekter ble ført som drift og ikke investeringer.

Oppsummert synes det som generelt mer bygging og spesielt bolig ga mindre fall i aktiviteten på Sørvestlandet. I Østlandsområdet og Midt-Norge var utviklingen lik, men av ulike årsaker. Det var mindre fall i boligbygging i Midt-Norge, men lavere etterspørsel fra offentlig sektor bidro til samme utvikling som på Østlandet.

En annen næring som oppfattes som konjunkturfølsom er industrien og et anslag fra Arbeidskraftundersøkelsen om at sysselsettingen falt med 25 000 personer fra fjerde kvartal 2008 til første kvartal 2010 indikerer et betydelig fall i aktiviteten. I forhold til antall sysselsatte ved utgangen av 2008 utgjør dette hele 8 prosent. Ser vi på de enkelte regionene indikerer rapportene fra Regionalt nettverk at Sørvestlandet skiller seg ut med en bedre utvikling enn industrien i Østlandsområdet og Midt-Norge. Årsaken synes i første rekke å være mer oljerelatert industri. Ved inngangen av 2009 signaliserte oljeleverandørnæringen at de fryktet lavere investeringer i oljebransjen på grunn av lavere oljepriser, men rapportene indikerer at produksjonsfallet ble mindre enn fryktet. Utviklingen i hjemmemarkedsindustrien synes også å være bedre enn i andre deler av landet. Det kan ha en sammenheng med at næringsmiddelindustrien som ble lite påvirket av finanskrisen er tung i regionen. I tillegg

synes det å være relativt lite byggrelatert industri i regionen, samtidig som denne industrien kanskje har nytt godt av lokale effekter av bedre utvikling i bygg- og anleggsnæringen. Det som i første rekke har drevet reduksjonen i industriproduksjonen rapporteres å være redusert eksport.

Utviklingen i industriproduksjonen i Østlandsområdet og Midt-Norge synes å være lik, med fallende produksjon den første delen av 2009 før produksjonen deretter stabiliserte seg på et lavere nivå ved utgangen av året. På tross av lik utvikling synes det å være ulike drivere av veksten. I Østlandsområdet rapporterte Regionalt nettverk om fall i både hjemmemarkeds- og eksportindustrien, mens fallet i større grad var drevet av hjemmemarkedsindustrien i Midt-Norge. En årsak er at den konjunkturutsatte byggevareindustrien utgjør en større andel av sektoren i Midt-Norge. På den andre siden ble midtnorsk eksportindustri mindre rammet av svikten i etterspørselen, noe som skyldes at fiskeoppdrett står for en stor andel av verdiskapningen i industrien og denne næringen ble i liten grad rammet av finanskrisen. I 2010 rapporteres det om svak vekst i industrien i Midt-Norge og på Østlandet. Dette gjelder både hjemmemarkedsindustri og eksportindustri, men veksten har vært sterkest i eksportindustrien. Det samme gjelder Sørvestlandet, men her indikerer rapporter om svak utvikling, og til dels fallende aktivitet, i oljeleverandørindustrien at utviklingen samlet sett i industrien var svakere.

Varehandelen ble rammet av finanskrisen høsten 2008 og spesielt salget av biler og andre kapitalvarer falt brått og markert. Renta og kostnadene ved å betjene lån gikk opp og reduserte husholdningenes kjøpekraft, men det brå omslaget var et resultat av at husholdningenes forventninger til egen økonomi ble endret. Det resulterte blant annet i at spareraten økte betydelig fra andre kvartal i 2008. Data for utviklingen i varehandelen fra Statistisk sentralbyrå viser en vekst i omsetningen i detaljvarehandelen med 1,4 prosent i 2009. Husholdningenes disponible realinntekt økte samtidig med 4,8 prosent, noe som illustrerer effekten av den økte spareraten. Tallene viser da også at spareraten har holdt seg relativt høy etter økningen i 2008 og ifølge SSB var spareraten i snitt anslått til 7,5 prosent i 2009, mot 3,4 prosent i snitt i 2008. Dagligvarehandel økte med 6 prosent⁹. Denne delen av handelen utgjør på landsbasis om lag 40 prosent av detaljhandelen og dette innebærer at omsetningen av andre varer falt med om lag 2,5 prosent. Dette synes å være lite, men tar man

---

⁹ Handel med bredt vareutvalg med hovedvekt på nærings- og nytelsesmidler etter SSBs definisjon.

hensyn til det kraftige fallet på høsten 2008 er nedgangen større. For næringen ble konsekvensene større enn det omsetningsreduksjonen skulle tilsi på grunn av at kapasitet og varelager var tilpasset høyere omsetning. Store varelagre og dyr og vanskelig tilgjengelig kreditt førte til at mange solgte mye varer til reduserte priser. Regionalt nettverk rapporterte om klart svakere marginer i varehandelen (målt mot samme periode året før) den første halvdel av 2009 og kombinasjonen av lavere omsetning og lavere marginer resulterte i langt dårligere lønnsomhet for mange aktører.

Det er lite klare regionale forskjeller, men økningen i detaljhandelen¹⁰ var størst i Rogaland (2 prosent) og Hordaland (3 prosent). Lavest vekst var i Oslo/Akershus med 1 prosent, mens detaljhandelen i Sør-Trøndelag økte med 1,6 prosent. Sammenliknes veksten med utviklingen i innbyggertall finner vi at omsetningen per innbygger faktisk ble redusert i Oslo/Akershus, mens det var svak vekst i de andre fylkene. Regionalt nettverk rapporterte om redusert varehandel i alle regionene den første delen av 2009. Den siste delen av året, samt starten av 2010 ble det rapportert om vekst. Veksten synes å ha vært noe sterkere på Sørvestlandet enn på Østlandet og i Midt-Norge.

Tjenesteyting er mangfoldig, fra personlig tjenesteyting som frisører og kafeer til transport, finansiell tjenesteyting og rådgivning. Dette har også gitt ulik utvikling der enkelte bransjer i likhet med deler av varehandelen opplevde en bråstopp på høsten 2008, mens andre opplevde gradvis avtakende etterspørsel i takt med at aktiviteten i andre deler av næringslivet avtok. Andre deler merket mindre til finanskrisen, men det er grunn til å tro at aktiviteten samlet sett falt i 2009. Utvikling i sysselsetting gjenspeiler aktivitetsutviklingen og anslaget fra Arbeidskraftundersøkelsen er at sysselsettingen var tilnærmet den samme ved utgangen av 2009 som ved utgangen av 2008, men det var en endring i sammensetningen av sysselsettingen i næringen. For eksempel synes sysselsettingen å ha falt markert i transport, informasjonsteknologi og forretningsmessig tjenesteyting, mens det har vært en klar vekst innen faglig og vitenskaplig tjenesteyting, kultur og underholdning og det som betegnes annen tjenesteyting. I det siste inngår blant annet frisører og andre tjenester tilknyttet helse og velvære. Det synes dermed å være et klart mønster der personlig tjenesteyting har en bedre utvikling enn tjenesteyting rettet mot næringslivet. Dette bekreftes også av Regionalt nettverk

---

¹⁰ Detaljhandel unntatt motorvogner. Tall fra SSB.

som i sine oppsummeringer generelt har rapportert om bedre utvikling i de husholdningsrettede tjenestene.

Vi har overpekt på at det synes å være regionale forskjeller i andre deler av økonomien der Sørvestlandet i mindre grad ble rammet av konjunkturedgangen enn Østlandsområdet og Midt-Norge. Samme mønster fremkommer her. Regionalt nettverk på Sørvestlandet rapporterte om et moderat fall i aktiviteten i tjenesteyting rettet mot næringslivet, men ellers rapporteres det om voksende aktivitet. For tjenester rettet mot husholdningene rapporteres det om vekst i hele 2009 og inngangen av 2010. I Østlandsområdet og Midt-Norge rapporteres det om samme utvikling med avtakende aktivitet både i tjenesteyting rettet mot næringslivet og husholdningene i starten av 2009, men fallet synes å ha vært tydeligere enn på Sørvestlandet og samtidig større i Østlandsområdet enn i Midt-Norge. Rundt midten av 2009 kan det synes som en utflating for tjenester rettet mot næringslivet før aktiviteten startet å øke moderat mot slutten av 2009 og den første delen av 2010. Veksten synes å ha vært tydeligere i Østlandsområdet enn i Midt-Norge. For tjenesteyting rettet mot husholdningene rapporteres det om moderat vekst i begge regionene fra våren 2009.

En vanlig oppfatning er at en stor offentlig sektor bidrar til å dempe effektene av ulike sjokk i økonomien. Dette betyr også at tiltak for å stimulere økonomien gjennom offentlig sektor som ikke er regionspesifikke vil ha en større effekt i regioner med en forholdsvis stor andel offentlig sektor. For vår studie av utviklingen i regionene skulle dette bety mindre fall i sysselsettingen i regionene med en stor andel av de sysselsatte i offentlig sektor. For å undersøke dette har vi sett på utviklingen i sysselsettingen i primærkommunene og fylkeskommunene i de ulike regionene¹¹. For Oslo/Akershus, Rogaland og Hordaland bidro vekst i sysselsettingen til å motvirke sysselsettingsfallet i privat sektor. Samlet for primærkommunene og fylkeskommunene økte antall årsverk fra 1,3 prosent i Hordaland til 1,6 prosent i Rogaland. For Sør-Trøndelag er utviklingen imidlertid en annen med et fall i sysselsettingen på 2,4 prosent drevet av et fall i antall årsverk i primærkommunene på 3 prosent. I forhold til samlet sysselsetting i fylket innebærer reduksjonen i primærkommunene en reduksjon på om lag en halv prosent. Det betyr at kommunesektoren bidro til å forsterke

---

¹¹ Tallene som brukes er avtalte årsverk og er hentet fra Kostra, SSB. Hvis reduksjoner i antall årsverk delvis skjer gjennom reduserte stillingsbrøker og mindre bruk av overtid vil endringer i antall årsverk overvurdere reduksjonen i sysselsatte personer.

effektene på sysselsetting av finanskrisen i Sør-Trøndelag, mens den motvirket den i de andre regionene.

3.2 Andre konsekvenser for næringslivet

Nyhus og Tovmo (2008) så på regionale forskjeller i faktorer som kunne ha sammenheng med teknologisk fremgang og dermed økonomisk vekst. I litteraturen relateres ofte teknologisk fremgang til innovasjon som er vanskelig å måle. I rapporten ble det argumentert for at det kan ha en sammenheng med hvor mye ressurser som brukes på forskning og utvikling, samt innovasjon blant annet gjennom etablering av nye virksomheter. Det er interessant å se hvordan dette er påvirket av finanskrisen. Når det gjelder forskning og utvikling, finnes det ikke nyere statistikk for regional FoU. Derimot finnes oppdatert statistikk over nyetableringer og vi studerer utviklingen i 2008 og 2009. For analyser av nyetableringer i perioden 2000-2007 henvises til Nyhus og Tovmo (2008). Det motsatte av nyetableringer er avgang fra næringslivet og det er grunn til å tro at dette er påvirket av finanskrisen. Virksomheter kan selv velge å legge ned eller de kan bli tvunget til å legge ned gjennom at de går konkurs. Nedenfor studeres utviklingen i konkurser i regionene, særlig med hensyn til utviklingen i 2008 og 2009. Vi benytter også informasjon fra Norges Bank Regionalt nettverk for å studere utviklingen i næringslivets lønnsomhet i de enkelte regionene.

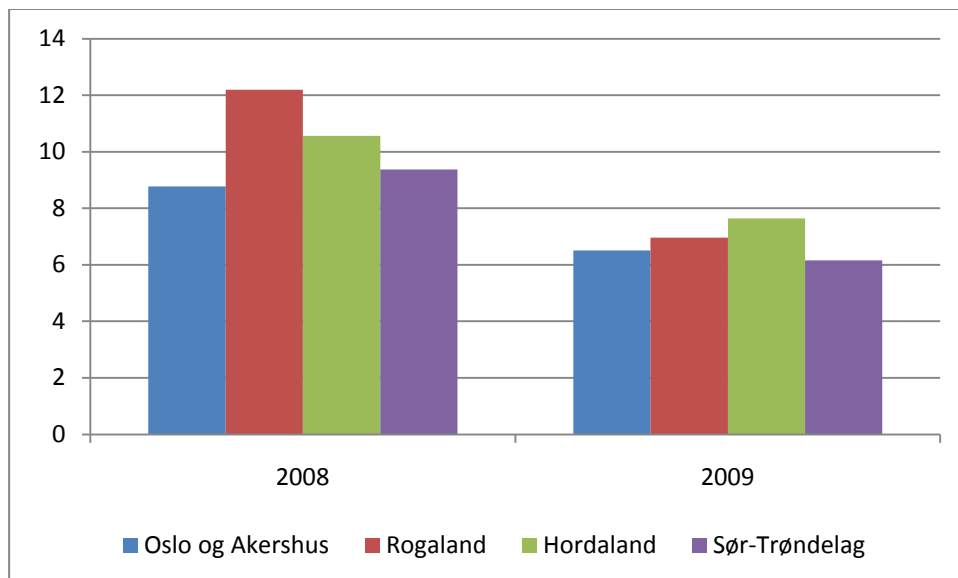
Tabell 3.1: Antall foretak i fylkene unntatt offentlig forvaltning og primærnæringene

	Aksjeselskap		Alle foretak	
	2008	2009	2008	2009
Oslo og Akershus	42 405	45 563	96 197	103 003
Rogaland	12 927	14 187	25 809	27 895
Hordaland	14 573	15 577	29 607	31 791
Sør-Trøndelag	8 190	8 752	17 573	18 839

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.1 presenterer en oversikt over foretakene i regionen. I foretaksregisteret er andelen registrerte foretak med ingen sysselsatte langt høyere for andre foretak enn aksjeselskap, noe som tyder på at de ikke er i virksomhet. I tillegg er det mange sysselsatte som innehar enkeltpersonforetak ved siden av full jobb. Dette gjør til at vi i mindre grad vet omfanget av aktivitet og verdiskapning for en stor del av foretakene hvis alle inkluderes. Vi har derfor

valgt å kun se på aksjeselskap i diskusjonen for nyetablering og konkurser. For nyetablering er statistikken på fylkesnivå, mens det for konkurser benyttes både SSBs definisjon på økonomisk region¹² og fylker.

Figur 3.3: Prosent nyetablerte aksjeselskap som andel av registrerte aksjeselskap

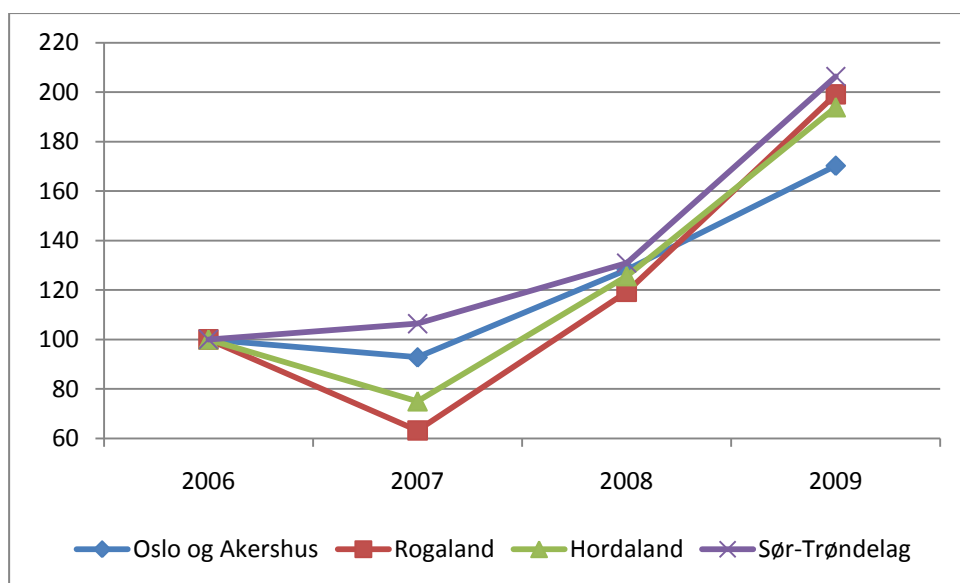
Antall nyetableringer vil rimeligvis avhenge av størrelsen på regionene. For å ta hensyn til dette måles nyetableringer i forhold til antall eksisterende selskap i de respektive fylkene. Figur 3.3 viser antall nyetablerte aksjeselskap som andel av alle aksjeselskap i 2008 og 2009 og det fremgår at det etableres flest selskaper i Rogaland og Hordaland. I alle fylkene falt nyetableringen betydelig fra 2008 til 2009. Samlet falt andelen fra 9,7 prosent i 2008 til 6,8 prosent i 2009. Rogaland hadde det største fallet hvor andel nyetablerte aksjeselskap ble redusert med 5,2 prosentpoeng fra 2008. Andel nyetablerte for Rogaland i 2009 er allikevel høyere enn i Oslo og Akershus og Sør-Trøndelag fordi nivået i 2008 var langt høyere. Oslo og Akershus var regionen med minst reduksjon. Informasjonen om nyetablering bekrefter inntrykket om at det har vært sterkere vekst og mye nyskaping i Sørvestlandsfylkene, mens økonomiske utfordringer og usikkerhet mot slutten av 2008 og utover 2009 førte til et sterkt fall i nyetableringer, men det var fortsatt mer nyetablering enn i Oslo og Akershus og Sør-Trøndelag.

I figur 3.4 studeres utviklingen i samlet antall konkurser på fylkesnivå for perioden 2006 til 2009. Her er antall konkurser i 2006 normalisert til 100. En oversikt over det faktiske antallet

¹² Se tabell A2 i appendiks for definisjon.

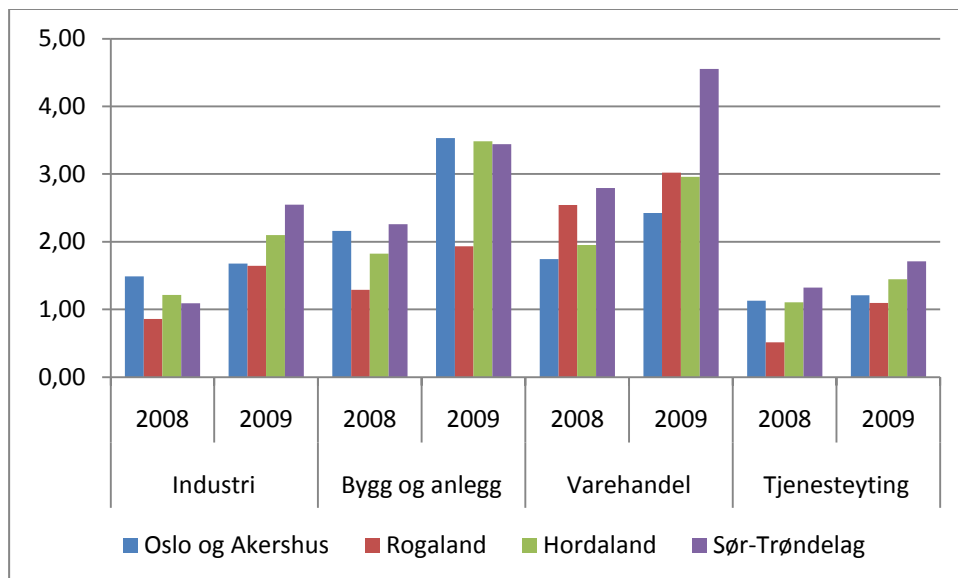
konkurser presenteres i tabell A.3 i appendikset. Utviklingen i konkurser speiler konjunktur-utviklingen. For Oslo/Akershus, Rogaland og Hordaland var det færre konkurser i 2007, men Sør-Trøndelag hadde en liten økning. Dette bekrefter inntrykket av tidligere avmatning av veksten i Midt-Norge. I 2008 hadde samtlige regioner en økning i antall konkurser og veksten var sterkest for Rogaland og Hordaland. Veksten i konkurser tiltok i 2009, men var svakere i Oslo/Akershus enn de øvrige regionene. I 2009 var antall konkurser nær doblet i Rogaland, Hordaland og Sør-Trøndelag i forhold til 2006, mens Oslo/Akershus hadde en vekst på om lag 70 prosent.

Figur 3.4: Utviklingen i konkurser på fylkesnivå. Antall konkurser er normalisert til 100 i 2006

Figur 3.5 viser antall aksjeselskap som gikk konkurs i 2008 og 2009 som prosentvis andel av alle aksjeselskap i hvert fylke. Hovedbildet viser at alle fylker og næringer har vekst i antall konkurser fra 2008 til 2009. For fylkene samlet sett vokste andelen konkurser med 34,6 prosent. I industrien vokste andelen konkurser mye i Rogaland, Hordaland og Sør-Trøndelag, mens konkursandelen i Oslo/Akershus kun vokste med 0,2 prosentpoeng. For bygg og anlegg skiller Rogaland seg positivt ut med lav andel konkurser i både 2008 og 2009, selv om veksten var betydelig også der. Oslo/Akershus hadde i 2009 høyeste konkursandel med 3,5 prosent konkurser av alle eksisterende aksjeselskap i bygg og anlegg. I varehandel skiller Sør-Trøndelag seg negativt ut med høyest andel konkurser i både 2008 og 2009. I 2009 var konkursandelen hele 4,6 prosent, noe som var langt høyere enn i øvrige regioner. Økningen fra 2008 til 2009 var hele 1,8 prosentpoeng innen varehandel i Sør-Trøndelag. Det var en betydelig vekst i antall konkurser i varehandelen i alle regioner, men klart høyest i Sør-

Trøndelag. For tjenesteytende næringer var konkursandelen relativt lav og det var heller ikke veldig store økninger fra 2008 til 2009. Størst økning var det i Rogaland, men på grunn av det lave nivået i 2008 var likevel konkursandelen lavest også i 2009.

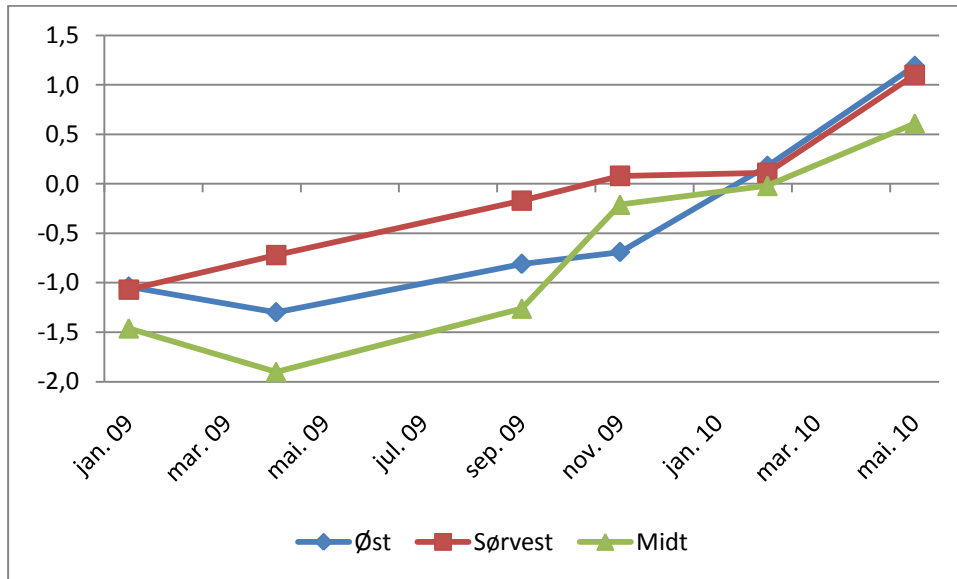

Figur 3.5: Konkurser blant aksjeselskap som andel av eksisterende aksjeselskap i prosent, fylker

Vi har også studert utviklingen i konkurser for SSBs definisjon på økonomiske regioner. Informasjonen er gjengitt i tabell A.5 i appendiks. For Oslo-, Bergens- og Trondheimsregionen er utviklingen nær identisk med konkurser på fylkesnivå, mens konkursandelen innen industri, bygg og anlegg og varehandel er gjennomgående lavere i Stavangerregionen enn i Rogaland. For industrien er det nærliggende å anta at en stor andel oljerelatert industri befinner seg i Stavangerregionen og at god aktivitet i denne næringen har gitt en lavere andel konkurser.

I figur 3.6 vises Norges Banks regionale nettverk sine anslag på utviklingen i lønnsomhet. Som forventet er det sterk samvariasjon i utviklingen i lønnsomhet i regionene, men det synes likevel å være regionale forskjeller med gjennomgående best utvikling i region Sørvest og svakest i Midt-Norge. Alle regionene meldte om redusert lønnsomhet sammenlignet med samme periode året før i løpet av 2008. For Midt-Norge begynte lønnsomheten å falle allerede i første del av året, mens Øst- og Sørvestlandet først meldte om fall i lønnsomheten i siste del. På slutten av 2009 og i starten av 2010 meldte bedriftene i de tre regionene om svak eller moderat vekst i lønnsomheten. Bedriftene i Sørvestregionen hadde lavest fall gjennom 2009, mens Midt-Norge rapporterte om sterkere lønnsomhetsfall enn de to andre regionene.

Dårligst utvikling i lønnsomhet for Midt-Norge sammenfaller bra med konkursandelen for Sør-Trøndelag, hvor andelen var høyest blant regionene i 2009.

Figur 3.6: Utvikling i driftsmarginer målt mot samme periode året før

4. FREMTIDSUTSIKTER

I kapitlet foran viste vi at det har vært tegn til vekst i aktiviteten hittil i 2010, men at veksten synes å være svært moderat. I dette kapitlet diskuteres fremtidsutsiktene for næringslivet i regionene. Tidsperspektivet som ligger til grunn er 6-12 måneder frem i tid. Hovedvekten er på forventet utvikling i etterspørsel og produksjon, men også sysselsetting og investeringsplaner berøres. Som i kapitlet foran peker vi på forskjeller mellom regionene i tilfeller der forventningene er klart forskjellige. Diskusjonen baseres i stor grad på oppsummeringene fra Norges Banks regionale nettverk det siste året. I tillegg benyttes resultatene fra Fokus Banks konsumentundersøkelse og NAVs bedriftsundersøkelse der den første kan si noe om endring i husholdningers planer og forventninger, mens informasjon om bedrifters forventninger om sysselsettingsendringer gir informasjon om deres forventninger til fremtidig aktivitet.

Regionalt nettverk rapporterte i juni om en moderat produksjonsvekst i alle næringer og hele landet sett under ett den siste tiden og at det forventes vekst også det kommende halvåret. Markedsutsiktene rapporteres å ha løftet seg gradvis siden årsskiftet. I juni ble det rapportert om at markedsutsiktene hadde løftet seg spesielt i oljeleverandørnæringa og bygg og anlegg etter at aktiviteten der har falt i lengre tid. I industrien ble det forventet svak vekst, men i motsetning til tidligere synes det nå å være eksportindustrien som driver vekstforventningene. Også i varehandelen og de tjenesteytende virksomhetene rapporteres det om moderat vekst i aktiviteten som forventes å fortsette fremover. Det forventes også at investeringsnivået øker. Dette gjelder alle næringer med unntak av industrien hvor det fortsatt synes å være lav investeringsvilje. Sysselsettingen rapporteres å være stabil nå og det forventes heller ingen endringer fremover på tross av forventninger om økt aktivitet. Det vil ofte være slik at utviklingen i sysselsetting kommer senere enn endringer i produksjon ved konjunkturskifter slik at produktiviteten faller i starten av en nedgangskonjunktur, mens det øker når produksjonsveksten tiltar igjen. Forventninger om moderat produksjonsvekst gjelder for hele landet. Det er likevel noen regionale forskjeller som diskuteres nedenfor.

Midt-Norge

Samlet produksjon i Midt-Norge ble rapportert å vokse moderat, men at det forventes noe økende vekst fremover. I industrien forventes økt aktivitet. Generelt forventes mest tydelig vekst i eksportindustrien, men sammenliknet med spesielt Sørvestlandet eksporterer

industrien i Midt-Norge lite. Derimot tilhører en stor andel av eksportbedriftene næringene der det forventes god utvikling slik som oppdrett og metallindustri. Ellers er det også en del oljerelatert industri der det forventes vekst fremover. I hjemmemarkedsindustrien har utviklingen vært svak, mye på grunn av at regionen har mye byggrelatert industri. Forventninger om vekst i bygg- og anleggsbransjen bidrar til forventninger om vekst også i byggevareindustrien. I sum ser det bra ut for industrien i Midt-Norge og det er grunn til å tro på vekst fremover som kanskje også vil være sterkere enn i Østlandsområdet og på Sørvestlandet.

Bygg- og anleggsnæringen er mindre optimistisk med hensyn til aktivitet fremover i Midt-Norge enn i de andre regionene. Regionalt nettverk rapporterer om at det forventes stabil utvikling, noe som betyr lavt nivå, mens de andre regionene tror på vekst. Mye synes å henge på boligmarkedet og inntrykket er mindre nye boligprosjekter i Midt-Norge enn i de andre regionene vi her sammenlikner oss med. Ifølge SSB ble det igangsatt flere boliger de tre første månedene av 2010 enn i samme periode i 2009 i Sør-Trøndelag, mens igangsettingen falt i Oslo/Akershus, Rogaland og Hordaland. Man må imidlertid ta hensyn til at veksten kommer fra et svært lavt nivå, og målt både i antall boliger og samlet areal ble det igangsatt langt mer i de andre regionene. Vi tror imidlertid salget av nye boliger på sikt vil ta seg opp og på den måten bidra til økt aktivitet i bygg og anlegg i regionen. Befolkningsvekst og endringer i behov ved at familier får barn og eldre ønsker andre typer boliger gir et oppdemmet behov i markedet. Sterkere fall i byggingen av nye boliger enn i andre regioner indikerer at dette behovet er større i Trondheimsregionen og sterkere vekst i leieprisene enn i andre deler av landet underbygger dette¹³.

I varehandelen og tjenesteyting forventes økt aktivitet. I varehandelen har det vært moderat vekst hittil i år. Deler av varehandelen synes å henge litt på utviklingen i bygg og anlegg og i første rekke boligbygging. Økt bygging vil øke salget av byggevarer, samtidig som skifte av bolig gjerne gjør at det kjøpes både hvite- og brunevarer og møbler. Med forventninger om økt boligbygging tror vi også at veksten vil tilta i handelen med kapitalvarer. Økt optimisme synes også å øke investeringslysten i næringen og Regionalt nettverk rapporterer om økte investeringsplaner fremover. I tjenesteyting har veksten også bare vært moderat hittil i år. Nå synes svakt økt aktivitet generelt i næringslivet å bidra til at veksten tiltar noe i de

---

¹³ Adresseavisa 30/4-2010.

tjenesteytende virksomhetene som leverer tjenester til næringslivet. For personlig tjenesteyting synes det å være mer stabil utvikling som forventes å fortsette fremover.

Østlandsområdet

I Østlandsområdet har det også vært moderat vekst i samlet produksjon i 2010 og det forventes at veksten vil tilta noe fremover. I industrien forventes noe vekst, men svakere enn på Sørvestlandet og i Midt-Norge. Lavere vekstforventninger enn i de andre regionene kan reflektere både mindre eksportindustri og annen sammensetning av eksportindustrien. For eksempel er det mindre industri tilknyttet næringene som har løftet eksporten, i første rekke fiskeri, oppdrett og metaller enn i de to andre regionene.

I bygg og anlegg forventes høyere vekst enn i Midt-Norge. Som i de andre regionene forventes økt boligbygging å dra mye av veksten på byggsiden. I tillegg rapporterer Regionalt nettverk at vekst i offentlige investeringer forventes å løfte veksten. Videre synes regionene å få sterkere vekst i samferdselsprosjekter enn Midt-Norge. Når det gjelder varehandel og tjenesteyting, forventes det samme moderate vekst som i Midt-Norge.

Sørvestlandet

Sørvestlandet er den regionen som har skilt seg ut ved å ha høyest vekst hittil i 2010 og det forventes fortsatt at aktiviteten øker. Økt aktivitet i industrien bidrar til forventningene om vekst. Som i Østlandsområdet forventes ingen vekst i hjemmemarkedsindustrien så det er gjennom oljeleverandørnæringen og eksportindustrien veksten kommer. I eksportindustrien er fiske og oppdrett viktig i regionen og bidrar til bedringen i markedsutsiktene. I tillegg forventes aktiviteten i den viktige oljerelaterte industrien å ta seg opp etter en tid med fallende aktivitetsnivå.

I bygg- og anleggsnæringen har utviklingen vært bedre enn i de andre regionene og det forventes ytterligere vekst fremover. Langt flere boliger ble igangsatt i starten av 2010 enn i Østlandsområdet og i Midt-Norge og det synes som boligbygging har kommet i gang tidligere enn i de andre regionene. Dette kan gi mindre potensial for fremtidig vekst, men her er det viktig å skille mellom vekst og nivå på aktiviteten. På tross av mulig svakere vekst bidrar svakere fall tidligere og generelt større aktivitet i næringen på høyere aktivitet også fremover enn i regionene vi sammenlikner med.

Forventningene til utviklingen i varehandel og tjenesteyting skiller seg lite fra de andre regionene og det forventes vekst minst på linje med de andre regionene. Som for bygg og anlegg rapporteres det om bedre utvikling i begge næringene tidligere, noe som innebærer at aktivitetsnivået vil være høyere.

Regionen skiller seg noe ut ved at investeringene forventes å falle fremover, mens de andre forventet at de tiltar. På den andre siden har det ikke vært samme tendens til fall tidligere som i de andre regionene så det betyr ikke nødvendigvis et lavere nivå på investeringene i næringslivet fremover.

REFERANSER

Nyhus, O.H. og P. Tovmo (2008): "Den økonomiske utviklingen i Trondheimsregionen". SØF-rapport 6/08.

APPENDIKS

Tabell A1: Kommuner som inngår i regionene

Osloregionen:	Oslo Vestby Frogn Bærum Sørum Enebakk Nittedal Nes Hurdal	Rømskog Ski Nesodden Asker Fet Lørenskog Gjerdrum Eidsvoll	Hobøl Ås Oppegård Aurskog-Høland Rælingen Skedsmo Ullensaker Nannestad
Stavangerregionen:	Stavanger Klepp Sola Rennesøy	Sandnes Time Randaberg	Hå Gjesdal Strand
Bergensregionen:	Bergen Sund Vaksdal Øygarden Austrheim	Samnanger Fjell Osterøy Radøy	Os Askøy Meland Lindås
Trondheimsregionen:	Trondheim Melhus Klæbu	Malvik Skaun	Stjørdal Orkdal

Tabell A2: SSBs definisjon på økonomisk region

Oslo:	Oslo		
Stavanger:	Stavanger Sola Strand Rennesøy	Sandnes Randaberg Hjelmeland Kvitsøy	Gjesdal Forsand Finnøy
Bergen:	Bergen Samnanger Sund Vaksdal Meland Lindås Masfjorden	Kvam Os Fjell Modalen Øygarden Austrheim	Fusa Austevoll Askøy Osterøy Radøy Fedje
Trondheim:	Trondheim Melhus Malvik	Rissa Skaun Selbu	Midtre Gauldal Klæbu Tydal

Tabell A3: Konkurser i fylker

Region	År	Industri	Bygg og anlegg	Varehandel	Tjenesteyting
Oslo og Akershus	2008	28	84	158	281
	2009	33	142	222	335
Rogaland	2008	10	20	67	35
	2009	20	31	80	87
Hordaland	2008	13	36	56	85
	2009	23	70	85	125
Sør-Trøndelag	2008	7	25	47	55
	2009	17	40	76	79

Tabell A4: Konkurser i økonomisk region

Region	År	Industri	Bygg og anlegg	Varehandel	Tjenesteyting
Oslo	2008	19	45	98	209
	2009	19	79	137	245
Stavanger	2008	6	8	30	19
	2009	6	13	34	56
Bergen	2008	8	29	52	80
	2009	18	61	66	107
Trondheim	2008	4	20	41	50
	2009	14	31	69	67

Tabell A5: Konkursandel økonomisk region, prosent

	Industri		Bygg og anlegg		Varehandel		Tjenesteyting	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Oslo	1.79	1.72	2.15	3.76	1.89	2.62	1.22	1.29
Stavanger	0.92	0.88	0.90	1.47	1.92	2.18	0.43	1.08
Bergen	0.98	2.15	1.79	3.74	2.16	2.75	1.23	1.46
Trondheim	0.94	3.15	2.39	3.50	2.97	5.03	1.45	1.76

Publikasjonsliste SØF

06/10	Regionale effekter av finanskrisen	Ole Henning Nyhus Per Tovmo
05/10	Fordelingsvirkninger av kommunal eiendomsskatt	Lars-Erik Borge Ole Henning Nyhus
04/10	Videregående opplæring og arbeidsmarkeds-tilknytning for unge voksne innvandrere	Torberg Falch Ole Henning Nyhus
03/10	Årsaker til og konsekvenser av manglende fullføring av videregående opplæring	Torberg Falch Lars-Erik Borge Päivi Lujala Ole Henning Nyhus Bjarne Strøm
02/10	Barnehager i inntektssystemet for kommunene	Lars-Erik Borge Anne Borge Johannesen Per Tovmo
01/10	Prestasjonsforskjeller mellom skoler og kommuner: Analyse av nasjonale prøver 2008	Hans Bonesrønning Jon Marius Vaag Iversen
08/09	Kostnader av frafall i videregående opplæring	Torberg Falch Anne Borge Johannesen Bjarne Strøm
07/09	Frafall fra videregående opplæring og arbeidsmarkeds-tilknytning for unge voksne	Torberg Falch Ole Henning Nyhus
06/09	Ny produksjonsindeks for kommunene	Lars-Erik Borge Per Tovmo
05/09	Konsultasjonsordningen mellom staten og kommunesektoren	Lars-Erik Borge

04/09	Tidsbruk og organisering i grunnskolen: Sluttrapport	Lars-Erik Borge Halvdan Haugsbakken Bjarne Strøm
03/09	Tidsbruk og organisering i grunnskolen: Resultater fra spørreundersøkelse	Anne Borge Johannesen Ole Henning Nyhus Bjarne Strøm
02/09	Ressurser og tidsbruk i grunnskolen i Norge og andre land	Lars-Erik Borge Ole Henning Nyhus Bjarne Strøm Per Tovmo
01/09	Skole-, hjemmeressurser og medelevers betydning for skolerresultater og valg	Hans Bonesrønning
06/08	Den økonomiske utviklingen i Trondheimsregionen	Ole Henning Nyhus Per Tovmo
05/08	Suksessfaktorer i grunnskolen: Analyse av nasjonale prøver 2007	Hans Bonesrønning Jon Marius Vaag Iversen
04/08	Ressurser og resultater i grunnopplæringen: Forprosjekt	Hans Bonesrønning Lars-Erik Borge Marianne Haraldsvik Bjarne Strøm
03/08	Kultur, økonomi og konflikter i reindriften – En deskriptiv analyse av Trøndelag og Vest- Finnmark	Anne Borge Johannesen Anders Skonhoft
02/08	Analysen av kommunenes utgiftsbehov i grunnskolen	Lars-Erik Borge Per Tovmo
01/08	Lærerkompetanse og elevresultater i ungdomsskolen	Torberg Falch Linn Renée Naper
02/07	Effektivitetsforskjeller og effektiviserings- potensial i barnehagesektoren	Lars-Erik Borge Marianne Haraldsvik

01/07	Ressurssituasjonen i grunnopplæringen	Torberg Falch Per Tovmo
08/06	Frafall i videregående opplæring: Betydningen av grunnskolekarakterer, studieretninger og fylke	Karen N. Byrhagen Torberg Falch Bjarne Strøm
07/06	Effektivitet og effektivitetsutvikling i kommunesektoren: Sluttrapport	Lars-Erik Borge Kjell J. Sunnevåg
06/06	Empirisk analyse av handlingsplanen for eldreomsorgen	Lars-Erik Borge Marianne Haraldsvik
05/06	Skoleåret 2004/2005: Frittstående grunnskoler under ny lov og frittstående videregående skoler under gammel lov	Hans Bonesrønning Linn Renée Naper
04/06	Samfunnsøkonomiske konsekvenser av ferdighetsstimulerende førskoletiltak	Ragnhild Bremnes Torberg Falch Bjarne Strøm
03/06	Effektivitetsforskjeller og effektiviseringspotensial i pleie- og omsorgssektoren	Lars-Erik Borge Marianne Haraldsvik
02/06	Effektivitet og effektivitetsutvikling i kommunesektoren: Rapportering for 2005	Lars-Erik Borge Marianne Haraldsvik Linn Renée Naper Kjell J. Sunnevåg
01/06	Ressursbruk i grunnopplæringen	Lars-Erik Borge Linn Renée Naper
04/05	Forhold som påvirker kommunenes utgiftsbehov i skolesektoren. Smådriftsulemper, skolestruktur og elevsammensetning	Torberg Falch Marte Rønning Bjarne Strøm

07/05	Gir frittstående skoler bedre elevresultater? <i>Konsekvenser av ny lov om frittstående skoler – baselinerapport I: Elevresultater</i>	Hans Bonesrønning Linn Renée Naper Bjarne Strøm
02/05	Evaluering av kommuneoverføringer som regionalpolitisk virkemiddel. Utredning for Kommunal- og regionaldepartementet	Erlend Berg Jørn Rattsø
06/05	Ressurssituasjonen i grunnskolen 2002-2004	Lars-Erik Borge Linn Renée Naper
05/05	Effektivitet og effektivitetsutvikling i kommunesektoren: Rapportering for 2004	Lars-Erik Borge Kjell Sunnevåg
03/05	Kommunenes økonomiske tilpasning til tidsavgrensede statlige satsinger	Lars-Erik Borge Jørn Rattsø
01/05	Ressursbruk og tjenestetilbud i institusjons- og hjemmetjenesteorienterte kommuner	Lars-Erik Borge Marianne Haraldsvik